



**Piotr Ptak**

Uczelnia Techniczno-Handlowa im. Heleny Chodkowskiej w Warszawie  
Wydział Zarządzania i Logistyki  
Katedra Ekonomii i Finansów  
pp2005@wp.pl

## **IDYWIDUALIZM METODOLOGICZNY JAMESA BUCHANANA I JEGO IMPLIKACJE PRAKTYCZNE**

**Streszczenie:** Punktem wyjścia myśli Jamesa Buchanana jest jego metodologiczny indywidualizm: przekonanie, że tylko jednostki mogą świadomie dążyć do osiągnięcia wyznaczonych celów, a zatem społeczeństwo należy rozumieć jako istnienie amalgamatu osób je tworzących. Według Buchanana błędem jest mówienie o interesie publicznym lub twierdzenie, że społeczeństwo w coś wierzy, gdyż empirycznie tylko jednostki mogą prowadzić interesy lub mieć przekonania. Wszystkie idee Buchanana są zgodne z tą podstawową metodologiczną przesłanką indywidualistyczną. Indywidualizm metodologiczny Buchanana sugeruje, że polityka publiczna musi być analizowana pod kątem jej wpływu na indywidualne jednostki, a nie na teoretyczny podmiot określany jako społeczeństwo. Prawdziwe implikacje polityki publicznej ujawniają się tylko wtedy, gdy analiza odbywa się na poziomie jednostki. Celem głównym artykułu jest przedstawienie założeń indywidualizmu metodologicznego Jamesa Buchanana, a także prezentacja jego postulatów natury normatywnej w tym zakresie.

**Słowa kluczowe:** metodologiczny indywidualizm, wolność jednostki, wybór publiczny.

**JEL Classification:** B10, B41.

### **Wprowadzenie**

James M. Buchanan to jeden z najwybitniejszych przedstawicieli teorii wyboru publicznego (*public choice*). W 1986 r. otrzymał Nagrodę Nobla „za analizę konstytucyjnego i instytucjonalnego podłoża teorii ekonomii i decyzji politycznych”. Nagroda Nobla w dziedzinie ekonomii – najbardziej prestiżowe uznanie

zawodowe, które można przedstawić ekonomiście – dla Buchanana była przede wszystkim uznaniem znaczenia jego osobistego wkładu w dyscyplinę ekonomii. Podczas gdy ekonomia neoklasyczna koncentruje się na prywatnych decyzjach podejmowanych na rynkach, prace Buchanana okazały się przełomowe w zastosowaniu teorii ekonomii do analizy decyzji publicznych w sferze politycznej: wyboru publicznego.

James Buchanan był niezmiernie konsekwentnym myślicielem. Jego twórczość „wykazywała niezwykle spójność tematu i perspektyw w jego karierze [tłum. Autora]” [Meadowcroft, 2013, s. 35]. Od pierwszych prac naukowych opublikowanych w latach 50. XX w., poprzez swoje główne publikacje, które obejmowały ostatnie czterdzieści lat XX w., aż do jego najnowszych prac w XXI w., Buchanan nie odstąpił od swojej zasadniczej, indywidualistycznej, konstytucyjnej, kontraktowej i demokratycznej wizji.

Punktem wyjścia myśli Buchanana jest jego metodologiczny indywidualizm, a więc przekonanie, że tylko jednostki mogą celowo dążyć do osiągnięcia wyznaczonych celów, a zatem społeczeństwo należy rozumieć jako istnienie amalgamatu osób je tworzących. Wszystkie idee Buchanana są zgodne z tą podstawową metodologiczną przesłanką indywidualistyczną.

Celem głównym opracowania jest przedstawienie założeń indywidualizmu metodologicznego Jamesa Buchanana, a także prezentacja jego postulatów natury normatywnej w tym zakresie.

## 1. Metodologiczny indywidualizm Jamesa Buchanana

Metodologiczny indywidualizm to taki pogląd, wedle którego „wyjaśnienia zawarte w teoriach ekonomicznych powinny odwoływać się do podstaw i zachowań jednostek” [Blaug, 1995, s. 360]. Taką procedurę badawczą stosowali angielscy i francuscy klasycy ekonomii, którzy sformułowali podstawowe założenia ekonomii jako odrębnej dyscypliny naukowej [Przybyła, 2005, s. 122]. Podstawowym założeniem myśli Buchanana jest właśnie metodologiczny indywidualizm. W swojej zasadniczej i niezwykle istotnej filozoficznej pracy *Granice wolności. Pomiedzy anarchią a lewiatanem* Buchanan stwierdził: „Moje podejście jest głęboko indywidualistyczne, w sensie ontologiczno-metodologicznym [tłum. Autora]” [Buchanan, 1975, s. 3]. Podobnie we wspólnym dziele z Gordonem Tullockiem *Rachunek zgody*, autorzy napisali: „Nasza teoria rozpoczyna się zatem od osoby działającej lub podejmującej decyzje, kiedy uczestniczy ona w procesie tworzenia się wyborów grupowych. Ponieważ główną cechą naszego modelu

jest zachowanie jednostki, naszą «teorię» można chyba najlepiej sklasyfikować jako metodologicznie indywidualistyczną [tłum. Autora]” [Buchanan, Tullock, 1962, s. 3]. Sam Buchanan podkreśla jednak: „trzymanie się tej linii jest niemal równie trudne, jak rzadkie. Nie oznacza to podejścia osobistego, przy czym metodologia indywidualistyczna bynajmniej nie wyklucza prezentowania własnych wartości. Rola takiego indywidualisty jest z konieczności bardziej ograniczona od roli zwolennika kolektywistycznego elitaryzmu, którego zadanie polega na określeniu celów społecznego działania, niezależnych od indywidualnych wartości, innych niż te, które wyznaje on sam i jego akolici [tłum. Autora]” [Buchanan, 1975, s. 3].

Jednostkowy indywidualizm metodologiczny sugeruje, że zjawiska społeczne, czy to na rynkach ekonomicznych, w nowoczesnych instytucjach rządu, czy też jako ludowe wierzenia wyizolowanych pierwotnie plemion, powinny być badane pod kątem wyborów, przekonań i wartości poszczególnych osób, które tworzą te rynki, instytucje, czy plemiona. Generalnie cała praca Buchanana wynika z jego przekonania, że można zrozumieć społeczeństwo tylko w kategoriach osób, które się nań składają [Meadowcroft, 2013, s. 38-39]. Dość pogardliwie ocenia on wartość pracy uczonych, którzy nie stosują podejścia metodologicznego indywidualizmu: „Ci, którzy wolą prowadzić badania relacji między klasami, państwami i innymi organizacjami jako takimi, bez prób zredukowania analizy do osób, które uczestniczą w danym procesie, nie sprawdzają się moim zdaniem jako naukowcy społeczni w jakikolwiek użyteczny sposób [tłum. Autora]” [Buchanan, 2001, s. 67].

Dlatego też Buchanan opiera się na przekonaniu, że nie istnieje nic takiego jak interes publiczny, dobrobyt ogółu, czy dobro wspólne. Dobrobyt nie może być zdefiniowany niezależnie, ponieważ jako taki nie może istnieć [zob. np. Buchanan, Brennan, 1985, s. 27]. Oznacza to, że gdy aktorzy polityczni starają się realizować interes publiczny, muszą w rzeczywistości podążać za własnym subiektywnym postrzeganiem działań, które uważają za leżące w interesie publicznym.

Nie oznacza to jednak, że jednostki są postrzegane jako pewne podobieństwo do atomów, które istnieją w oderwaniu od siebie, innych ludzi i świata zewnętrznego. Wręcz przeciwnie, Buchanan twierdził, że jednostki muszą być osadzone w czterowymiarowej przestrzeni czasowej: w konkretnych miejscach i w określonym czasie, a zatem muszą znajdować się w określonym kontekście społecznym. Stąd indywidualne wartości będą kształtowane w kontekście interakcji ludzi ze sobą w ramach konkretnych ram instytucjonalnych [Meadowcroft, 2013, s. 40].

Indywidualizm metodologiczny Buchanana informuje o etycznym stanowisku indywidualistycznym opartym na kantowskim nakazie moralnym. To kantowskie założenie jest podstawą demokracji: „Wartości demokratyczne muszą opierać się na podstawowym pojęciu kantowskim, że poszczególne istoty ludzkie są ostatecznymi jednostkami etycznymi, że osoby traktowane są ściśle jako cele i nigdy nie jako środki oraz że nie ma transcendentnych, ponadpersonalnych norm [tłum. Autora]” [Buchanan, 2000, s. 37]. Wynika z tego, że nawet jeśli uznamy wybory podejmowane przez innych za błędne, nie powinniśmy za pomocą polityki publicznej narzucać im naszych preferencji: „Naczelnym celem polityki społecznej staje się wolność jednostki – wolność nie jako instrument służący osiągnięciu gospodarczej bądź kulturalnej szczęśliwości, nie jako metafizyczna wyższa wartość, lecz o wiele prościej – jako oczywista konsekwencja demokratyczno-indywidualistycznej metodologii. Ja osobiście mogę w cichości ducha nie lubić dających się zaobserwować skutków panowania systemu, który pozwala innym ludziom doznawać wolności, nie muszę nawet przywiązywać wielkiej wagi do własnej wolności od przymusu ze strony innych. Takie subiektywne oceny mogą zaistnieć, ale istota rzeczy polega na tym, że o dominującej roli indywidualnej wolności decyduje przyjęcie indywidualistycznej metodologii, nie zaś subiektywna ocena takiego czy innego filozofa społecznego [tłum. Autora]” [Buchanan, 1975, s. 5-6].

Dla Buchanana zaangażowanie na rzecz demokracji oznacza umożliwienie innym osobom dokonywania wyborów, których możemy nie akceptować, ponieważ – jeśli wierzymy w nieodłączną wartość moralną jednostki – każda osoba musi mieć swobodę wyboru własnych celów.

Indywidualistyczna podstawa demokracji oznacza, że „polityka wyidealizowana musi pozostawać w zasadzie pusta w określonej treści [tłum. Autora]” [Buchanan, Congleton, 1998, s. 20]. Polityka powinna być rozumiana jako mechanizm, za pomocą którego ludzie dążą do swoich indywidualnych celów, a nie jako forum, przez które dobierany, poszukiwany lub prowadzony jest prawdziwy interes publiczny lub dobro wspólne. Jeśli polityka staje się forum dla zbiorowego poszukiwania prawdy, według Buchanana i Congletona „zwykli ludzie nie są już suwerenni, ale podlegają standardom wartości podyktowanym przez te osoby lub instytucje, które mają prawo dostępu do źródeł ujawnionej lub odkrytej prawdy [tłum. Autora]” [Buchanan, Congleton, 1998, s. 24].

Pogląd, że nie istnieją wartości zewnętrzne dla poszczególnych jednostek, a więc nie ma celów innych niż te, które wytyczają sobie dane osoby, nie zakłada istnienia społeczeństwa, w którym samolubni indywidualiści bezwzględnie dążą do własnych hedonistycznych pragnień. Przeciwnie, cele, które ludzie sobie stawiają, mogą być altruistyczne, samolubne lub stanowić jakies kombinacje

dwóch powyższych. „Analiza nie zależy od jakichkolwiek wąskich hedonistycznych lub egoistycznych motywacji jednostek w ich zachowaniach w procesie wyboru społecznego. Reprezentatywna osoba w naszych modelach może być egoistyczna lub altruistyczna, lub dowolną ich kombinacją [tłum. Autora]” [Buchanan, Tullock, 1962, s. 3]. Osoby te uznaje się za dbające o własny interes wyłącznie poprzez ich dążenie do osiągnięcia celów, które sobie postawiły. Nie ma tu odniesienia do istoty tych celów. Dana jednostka może czerpać korzyści z likwidacji ubóstwa, ochrony dzięki przyrody lub zakupu ubrań danej marki. Dążenie do każdego z nich można zaliczyć do interesu własnego jednostki [Meadowcroft, 2013, s. 43].

## 2. Metodologiczny indywidualizm a racjonalność jednostki

Racjonalny wybór obok metodologicznego indywidualizmu stanowi drugi element twardego rdzenia teorii wyboru publicznego [Buchanan, 2003]. Założenie indywidualnej racjonalności, związane z metodologicznym podejściem indywidualistycznym wykorzystanym przez Buchanana, nie oznacza, że ludzie zachowują się w sposób przewidywalny, który można uznać za racjonalny. W pracy Buchanana, tak jak ogólnie w ekonomii klasycznej i neoklasycznej, założenie indywidualnej racjonalności oznacza po prostu, że jednostki obierają własne cele, a następnie w zgodzie z nimi działają. Osobami racjonalnymi są zatem te, których preferencje są przechodnie (tranzytywne). Przykładowo, jeżeli jednostka preferuje A wobec B i B wobec C, to będzie też wolała A od C. Irracjonalną lub nieracjonalną jednostką jest ta, której preferencje są nieprzechodnie. Osoba ta preferuje A wobec B i B wobec C, ale już C wobec A. Te ostatnie preferencje można określić jako irracjonalne, bowiem nie można racjonalnie wybierać zgodnie z takimi nieprzechodnimi preferencjami.

Założenie, że ludzie zachowują się racjonalnie oznacza po prostu, że ludzie działają zgodnie z własnymi celami. Nie wspomina się o tym, jakie te cele mogą być albo jak racjonalne działanie danej osoby będzie odbierane przez zewnętrznych obserwatorów. Dlatego też, jeśli członkowie plemienia uważają, że poświęcenie zwierząt spodoba się bogom i uczyni ich bogatymi, wówczas wykonanie tego będzie całkowicie racjonalne, jednak takie zachowanie może wydawać się irracjonalne ludziom spoza plemienia. Podobnie, jeśli osoba pozornie pozbawiona talentu muzycznego uważa, że kiedyś zostanie wielkim muzykiem, racjonalnie jest odejść od innych możliwości i dążyć do tego celu, jednak inni mogą uznać takie zachowanie za irracjonalne [Meadowcroft, 2013, s. 43].

### 3. Metodologiczny indywidualizm i jego praktyczne zastosowanie

Indywidualizm metodologiczny Buchanana sugeruje, że polityka publiczna musi być analizowana pod kątem jej wpływu na indywidualne jednostki, a nie na teoretyczny podmiot określany jako społeczeństwo. Praktyczne konsekwencje tego faktu zostały określone np. we wczesnej książce Buchanana nt. krytyki dotyczącej powojennej ortodoksji w teorii długów publicznych, *Publiczne zasady długu publicznego*<sup>1</sup>. Wedle tej ortodoksji, dług publiczny kreowany przez pożyczanie wewnętrzne (tj. zaciągnięcie pożyczek od krajowych, a nie zagranicznych kredytodawców) należy traktować jako transfer pieniędzy w społeczeństwie, w taki sam sposób, w jaki osoby mogą przekazywać pieniądze między własnymi rachunkami bankowymi. W związku z tym dług publiczny powstały w wyniku pożyczania wewnętrznego nie jest uważany za zmniejszenie dobrobytu, ponieważ społeczeństwo nie musi wcale zubożeć, jeśli pieniądze są transferowane pomiędzy jego członkami. Buchanan argumentował jednak, że z całkiem innym obrazem będziemy mieli do czynienia, gdy wewnętrzne tworzenie długów publicznych będzie analizowane na poziomie jednostki [Meadowcroft, 2013, s. 44].

W tym przypadku można uznać, że zaciągnięcie pożyczek od krajowych kredytodawców pociąga za sobą nakładanie zobowiązań na niektóre osoby (podatników) oraz tworzenie bogactwa i gwarantowanych przyszłych dochodów dla innych (beneficjenci wydatków rządowych i kredytodawców). W celu ustalenia, czy pożyczki publiczne zmniejszają dobrobyt czy nie, wymagana jest analiza rozkładu tych korzyści i obciążeń wśród różnych osób. Według Buchanana: „Aby określić skutki decyzji społecznych, należy prześledzić bilanse jednostek i rodzin [tłum. Autora]” [Buchanan, 1958, s. 33]. Dodatkowo, na poziomie pojedynczych obywateli daje się zauważyć brak współodpowiedzialności za stan budżetu państwa. Tym samym: „przewidywalnym rezultatem procesu demokratycznego wyboru jest powstanie deficytu budżetowego zawsze wtedy, gdy pożyczka jest dostępnym środkiem zastępującym akcję opodatkowania, o ile kreowanie deficytu nie jest jakoś ograniczone konstytucyjnie [tłum. Autora]” [Buchanan, 1997, s. 133].

Z perspektywy metodologicznego indywidualizmu tworzenie długu publicznego przez pożyczanie wewnętrzne nie powinno być uznawane za neutralne pod względem ekonomicznym. Rząd nakłada obciążenia na niektóre osoby, podczas gdy inni zyskują. Ocena, czy te świadczenia i obciążenia powinny być akceptowane, może być dokonywana tylko przez osoby, których to dotyczy.

<sup>1</sup> Problematyka długu publicznego i powodów zadłużania się państw zajmuje w teorii Jamesa Buchanana ważne miejsce [zob. Wilkin, 2005, s. 20].

Politycy, biurokraci lub akademicy, twierdzący, że żadne straty nie powstają w wyniku tworzenia długu publicznego, negują sytuację tych podatników, których dochód lub bogactwo spada w wyniku takiej polityki, a zatem wydają się sugerować, że ich preferencje, wartości i cele są nieistotne. Co więcej, ciężar długu publicznego spada na przyszłych podatników: „Istotą długu publicznego jako instytucji finansującej jest to, że pozwala przesunąć w czasie koszt obecnie finansowanych projektów. Dla podatnika dług publiczny oznacza opóźnienie konieczności wniesienia do Skarbu Państwa zapłaty za wykorzystane zasoby [tłum. Autora]” [Buchanan, 2000, s. 358]. Osoby, które pożyczają rządowi, a więc osoby, które zakupią papiery skarbowe, nie ponoszą kosztów długu. Wykup długu przez państwo gwarantuje posiadaczom papierów skarbowych dochody w postaci odsetek z wpływów z przyszłych podatków. Wynika stąd, że ciężar długu musi spaść na przyszłych podatników. Obok konieczności spłaty długu przez przyszłe pokolenia, Buchanan zwraca również uwagę na koszt pożyczania. Tak jak pożyczkodawca otrzymuje odsetki w zamian za przesunięcie konsumpcji z teraźniejszości w przyszłość, tak pożyczkobiorca musi zapłacić odsetki za możliwość zwiększenia konsumpcji w teraźniejszości, bez konieczności zapłaty do pewnego momentu w przyszłości [zob. Tempelman, 2007]. Jednakże płatności odsetkowe mają negatywny efekt netto na tworzenie bogactwa, ponieważ finansowanie konsumpcji z długu trwale ogranicza poziom życia pożyczkobiorcy w przyszłości: „Finansowanie bieżących wydatków publicznych z długu to jak rąbanie jabłonek na opał – skutkuje trwałym zmniejszeniem plonów sadu [tłum. Autora]” [Buchanan, 2000, s. 447].

Podsumowując, prawdziwe implikacje polityki publicznej mogą być ujawnione tylko wtedy, gdy analiza odbywa się na poziomie jednostki.

## **Podsumowanie**

Metodologiczny indywidualizm Buchanana charakteryzuje się przekonaniem, że tylko jednostki mogą celowo dążyć do osiągnięcia wyznaczonych celów, a zatem społeczeństwo należy rozumieć jako istnienie amalgamatu osób je tworzących. Wszystkie idee Buchanana są zgodne z tą podstawową metodologiczną przesłanką indywidualistyczną

Dobrobyt społeczeństwa nie może być zdefiniowany niezależnie, ponieważ jako taki nie może istnieć. Oznacza to, że gdy aktorzy polityczni starają się dążyć do interesu publicznego, muszą w rzeczywistości podążać za własnym su-

biektywnym postrzeganiem działań, które uważają za leżące w interesie publicznym.

Nie oznacza to jednak, że jednostki są postrzegane jako pewne podobieństwo do atomów, które istnieją w oderwaniu od siebie, innych ludzi i świata zewnętrznego. Wręcz przeciwnie, Buchanan twierdził, że jednostki muszą być osadzone w czterowymiarowej przestrzeni czasowej: w konkretnych miejscach i w określonym czasie, a zatem muszą znajdować się w określonym kontekście społecznym. Stąd indywidualne wartości będą kształtowane w kontekście interakcji ludzi ze sobą w ramach konkretnych ram instytucjonalnych.

Polityka zaś powinna być rozumiana, według Buchanana, jako mechanizm, za pomocą którego ludzie dążą do swoich indywidualnych celów, a nie jako forum, przez które dobierany, poszukiwany lub prowadzony jest prawdziwy interes publiczny lub dobro wspólne.

Indywidualizm metodologiczny Buchanana sugeruje, że polityka publiczna musi być analizowana pod kątem jej wpływu na indywidualne jednostki, a nie na społeczeństwo. Dowodzi tego przykład dotyczący zadłużania wewnętrznego przez państwo, które to zadłużenie nie może być uznawane za neutralne pod względem ekonomicznym.

## Literatura

- Blaug M. (1995), *Metodologia ekonomii*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Buchanan J. (1958), *Public Principles of Public Debt* [w:] *The Collected Works of James M. Buchanan*, Vol. 2, Liberty Fund, Indianapolis.
- Buchanan J. (1975), *The Limits of Liberty. Between Anarchy and Leviathan* [w:] *The Collected Works of James M. Buchanan*, Vol. 7, Liberty Fund, Indianapolis.
- Buchanan J. (1997), *Finanse publiczne w warunkach demokracji*, PWN, Warszawa.
- Buchanan J. (2000), *Debt and Taxes* [w:] *The Collected Works of James M. Buchanan*, Vol. 14, Liberty Fund, Indianapolis.
- Buchanan J. (2001), *Moral Science and Moral Order* [w:] *The Collected Works of James M. Buchanan*, Vol. 17, Liberty Fund, Indianapolis.
- Buchanan J. (2003), *Public Choice: The Origins and Development of a Research Program*, Fairfax, Virginia,
- Buchanan J., Brennan G. (1985), *The Reason of Rules* [w:] *The Collected Works of James M. Buchanan*, Vol. 10, Liberty Fund, Indianapolis.
- Buchanan J., Congleton R. (1998), *Politics by Principle, Not Interest* [w:] *The Collected Works of James M. Buchanan*, Vol. 11, Liberty Fund, Indianapolis.



- Buchanan J., Tullock G. (1962), *The Calculus of Consent. Logical Foundations of Constitutional Democracy* [w:] *The Collected Works of James M. Buchanan*, Vol. 3, Liberty Fund, Indianapolis.
- Meadowcroft J. (2013), *James M. Buchanan. Major*, Bloomsbury Academic, New York.
- Przybyła H. (2005), *Teoria wyboru publicznego Jamesa M. Buchanana* [w:] B. Danowska-Prokop, H. Przybyła, U. Zagóra-Jonszta (red.), *Liberalne Kierunki Współczesnej Myśli Ekonomicznej*, Wydawnictwo AE, Katowice.
- Tempelman J.H. (2007), *James M. Buchanan on Public-Debt Finance*, „The Independent Review”, Vol. XI, No. 3 (Winter).
- Wilkin J. (2005), *Teoria wyboru publicznego – homo oeconomicus w sferze polityki* [w:] J. Wilkin (red.), *Teoria wyboru publicznego. Wstęp do ekonomicznej analizy polityki funkcjonowania sfery publicznej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.

#### METHODOLOGICAL INDIVIDUALISM BY JAMES BUCHANAN AND ITS PRACTICAL IMPLICATIONS

**Summary:** The starting point of James Buchanan's thought is his methodological individualism: the belief that only individuals can consciously seek to attain the set goals, and therefore the "society" is to be understood as the existence of the amalgam of the persons forming it. According to Buchanan, it is a mistake to talk about "public interest" or to say that "society" believes in something, because empirically only individuals can do business or hold belief. All of Buchanan's ideas are in line with this basic methodological premise of individualism. Buchanan's methodological individualism suggests that public policy must be analyzed in terms of its impact on individuals rather than on its impact on a conceptual entity termed "society". The real implications of public policy can only be revealed when the analysis takes place at the individual level.

The main purpose of the paper is to present James Buchanan's methodological individualism as well as to present his postulates of a normative nature in this regard.

**Keywords:** methodological individualism, individual freedom, public choice.